

УДК 658.5 : 656.2

I.В.МОЦНА

Українська державна академія залізничного транспорту, м.Харків

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЬЯТЬ
«ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА» ТА «ЕФЕКТИВНІСТЬ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА»**

Досліджено різні підходи до визначення понять «ефективність виробництва» та «ефективність функціонування підприємства» вітчизняними та зарубіжними авторами. Уточнено визначення сутності понять «ефективність виробництва» та «ефективність функціонування підприємства».

Исследованы разные подходы к определению понятий «эффективность производства» и «эффективность функционирования предприятия» отечественными и зарубежными авторами. Уточнено определение сущности понятий «эффективность производства» и «эффективность функционирования предприятия».

The different going near determination of concepts «efficiency of production» and «efficiency of functioning of enterprise» is investigational by domestic and foreign authors. Determination of essence of concepts «efficiency of production» and «efficiency of functioning of enterprise is specified».

Ключові слова: ефект, економічна ефективність, ефективність виробництва, ефективність функціонування, ринкове середовище, конкурентний потенціал.

Розвиток економіки підприємства залізничної галузі залишається в колі уваги економічних досліджень. Перехід до ринкових умов господарювання робить дедалі наголос на підвищення ефективності економічної діяльності підприємств галузі.

Вітчизняними й зарубіжними економістами було висунуто низку важливих концепцій розуміння сутності економічної категорії. Але неможливо вважати до кінця вирішеними аспекти цієї складної проблеми.

Розуміння сутності ефективності підприємства дає можливість правильно визначити напрямки розвитку підприємства. Але вивчення цієї категорії потребує попереднього визначення понять «ефект» та «ефективність».

Ефект (у перекладі з лат. – виконання, дія) – результат, наслідок яких-небудь дій [19]. Ефект від функціонування підприємства трактується як показник, який характеризує результат функціонування [9, 13]. Показники ефекту належать до абсолютних, об'ємних показників; їх можна складати у просторі та часі.

Економічний ефект – кількісна та якісна характеристика впливу елементів економічної системи на результативність її функціонування. На відміну від технічного, технологічного та інших неекономічних ефектів, економічний ефект існує переважно у грошовій формі і є

грошовим доходом. Тому в певному значенні поняття «економічний ефект» і «грошовий дохід» тотожні. Залежно від характеру впливу окремих елементів на результативність функціонування економічної системи виділяють позитивний, плюсовий, негативний, від'ємний і нульовий ефекти. Залежно від способу виміру розрізняють валовий ефект, умовно чистий ефект, чистий ефект. Під валовим економічним ефектом розуміють валовий дохід фірми (або іншого суб'єкта економіки) як суму валової виручки від реалізації продукції чи послуг. Під умовно чистим ефектом – валовий дохід мінус експлуатаційні витрати. Під чистим ефектом – умовно чистий ефект мінус податки і прирівняні до них витрати. В окремих випадках у науковій економічній літературі під поняттям «економічний ефект» розуміють наслідки впливу певного економічного процесу, дії на результативність функціонування економічної системи. Так, вплив зміни реальних доходів на сукупний ринковий попит відображають ефектом багатства, ставки відсотка – ефектом відсоткової ставки, зовнішньої торгівлі – ефектом імпортих закупівель тощо. Економічний ефект як економічний наслідок, так само, як і економічний ефект як дохід, існує в грошовій формі як зміна певного грошового доходу або грошових витрат. Від економічного ефекту слід відрізнити ефект соціальний та ефект духовний. Вони також мають соціальне походження, певною мірою генетично й функціонально між собою пов'язані. Однак між ними існують суттєві відмінності. Соціальний ефект – це кількісна й якісна характеристика впливу певного економічного елемента економічної системи на результативність функціонування соціальної системи суспільства; духовний ефект – то вже вплив на результативність функціонування духовної системи суспільства [4].

Як правило, ефект не пов'язують із зусиллями, якими його досягнуто. Відносно цілі конкретної дії ефект може нести як позитивну, так і негативну спрямованість [10]. Ефект чи результат від функціонування підприємства визначається як рівнем ефективності, так і періодом часу, за який вимірюється цей результат. З категорією ефекту тісно пов'язане поняття ефективності. Шермет О.Д., Сайфулін Р.С. [22] відзначають, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності.

Визначення поняття «ефективність» різними авторами наведено в табл.1. Більшість авторів, які формулюють поняття ефективності (табл.1) [1, 6, 7, 9, 10], розуміють цю категорію як відношення ефекту

(результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тобто критерії ефективності формуються на основі витратного (спожиті ресурси) і ресурсного (застосовані ресурси) підходів. Витратний підхід відображає ефект, одержаний з кожної одиниці сукупних витрат або окремо витрат живої або упредметненої праці. Ресурсний підхід покликаний характеризувати ефективність використання ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових. Однак, як відзначають В.В.Ковальов і О.М.Волкова [9], незважаючи на те, що розходження між категоріями «ресурси» та «витрати» очевидне, очевидність має лише приблизний характер.

Таблиця 1 – Визначення поняття «ефективність» різними авторами

Автор(и), джерело	Точка зору
Іванієнко В.В. [6, с. 76], Ковальов В.В., Волкова О.М. [9, с. 275]	Економічна ефективність – відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту
Івашенко Н.П. [7, с. 361]	Економічна ефективність – віддача у формі доходів різних ресурсів фірми, що знаходяться в її розпорядженні
Нусінов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. [12, с. 91]	Ефективність є результативність, тобто результат діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів
Лямець В.І., Тевяшев А.Д. [10, с. 218]	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами
Орлов П.А. [13, с. 367]	Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності
Падерін І.Д. [15, с. 90]	Сутність економічної ефективності підприємства полягає в економії всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає його дохідність
Сурмін Ю.П. [19, с. 354]	Ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей
Федулова Л.І. [21, с. 388]	Економічна ефективність – такий стан справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняє бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини

З інших позицій розглядає ефективність Ю.П.Сурмін [19]: як її критерій він визначає досягнення встановлених системою цілей. Ми вважаємо, що функція досягнення мети має важливе значення при ви-

значенні економічної ефективності; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу до визначення ефективності, має більш складний характер, і, відповідно, іншу методику розрахунку. Л.І.Федулова [21] розуміє ефективність як оптимальне співвідношення задоволеності потреб певних груп. Така задоволеність залежить від ступеня реалізації інтересів учасників у процесі функціонування підприємства. Узгодження інтересів та формування на їх основі комплексу цілей підприємства є у цьому підході головним завданням управління.

Отже, аналіз поняття «ефективність» показав, що існують різні підходи до її визначення. Переважає точка зору, згідно з якою ефективність – це відношення результатів до витрат (ресурсів), тобто так зване «традиційне» визначення. Залежно від підходу це поняття визначає результативність об'єктів (систем) різного рівня – суспільства, підприємства, системи управління.

Визначення понять ефективності виробництва різними авторами надано в табл.2.

Таблиця 2 – Поняття «ефективність виробництва»

Автор(и), джерело	Точка зору
Афанасьєв М.В., Гончаров А.Б. [1, с. 233]	Ефективність виробництва – комплексне відображення кінцевих результатів використання робочої сили (працівників) і засобів виробництва за певний проміжок часу
Бойчик І.М. [2, с. 352]	Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Загальну економічну ефективність виробництва ще називають загальною продуктивністю виробничої системи
Виборнов В.І., Маврищев В.С. [3, с. 6]	Економічна ефективність виробництва – результативність виробничого процесу, співвідношення між досягнутими результатами і витратами живої й упредметненої праці, які виражають досягнутий рівень розвитку продуктивних сил і ступінь їхнього використання
Зайцев Н.Л. [5, с. 480]	Ефективність виробництва – співвідношення результатів господарської діяльності промислового підприємства і витрат трудових і матеріальних ресурсів
Кантор Є.Л. [8, с. 319]	Економічна ефективність виробництва є кількісним відношенням двох величин – результатів господарської діяльності і виробничих витрат
Сіроштан М.А., Потапов В.І., Білявцев М.І., Олійник С.У., Тимонін О.М. [18, с. 163-164]	Ефективність виробництва – з одного боку, це співвідношення між фізичними ресурсами (витратами) та фізичним продуктом (виробом). З другого боку, ефективність виробництва це співвідношення між суспільно-визначеними витратами вартості та суспільно-визначеним вартісним результатом

Аналіз наведених визначень дозволяє зазначити, що всі автори [1-3, 5, 18] виходять з традиційного визначення ефективності стосовно процесу виробництва, тобто ефективність виробництва визначається ними як співвідношення кінцевого результату промислового виробництва та використаних ресурсів (робочої сили, засобів, предметів праці).

Деякі автори [1, 2] враховують фактор часу при визначенні ефективності виробництва. Вважається, що оцінка ефективності виробництва дуже залежить від часового інтервалу. Підприємство, що інвестує кошти у розвиток, може працювати на початку періоду неефективно, проте досягати поставлених цілей та давати економічний ефект у майбутньому.

Отже, ефективність виробництва – це відображення кінцевих результатів використання ресурсів за певний проміжок часу.

Більш складним терміном, ніж «ефективність виробництва» є поняття «ефективність функціонування підприємства». В різних джерелах це поняття має назву: «ефективність діяльності підприємства», «ефективність бізнесу», «ефективність виробничої організації», «ефективність господарської діяльності підприємства» (табл.3). Дослідження та аналіз наведених визначень дозволяють зробити висновок, що вони трактуються неоднозначно.

Таблиця 3 – Перелік понять, які застосовуються різними авторами для характеристики ефективності функціонування підприємства

Автор(и), джерело	Точка зору
1	2
Белый А.П., Лисенко Ю.Г., Мадих А.А., Макаров К.Г. [10, с. 31]	Ефективність функціонування підприємства – відношення обсягу виходів підприємства до обсягу входів, які виміряні в сумірних одиницях
Гончаров В.І. [4, с. 394]	Ефективність діяльності підприємства визначається ступенем раціонального використання ресурсів, навичок і застосовуваної технології, а також зусиль підприємства для виробництва продукції та послуг при задоволенні конкретного ринкового попиту
Іващенко Н.П. [7, с. 361]	Ефективна діяльність припускає отримання максимального результату за рахунок наявних ресурсів або отримання певного результату з мінімальними витратами ресурсів
Мейер М.В. [11, с. 364]	Ефективність бізнесу – це величина доходів, що генеруються бізнес-процесами компанії за вирахуванням витрат, необхідних для їх здійснення
Осипов В.І. [14, с. 711]	Ефективність (результативність) діяльності підприємства – виражає величину ефекту на одиницю витрат; відповідно до показників ефекту

Продовження табл.3

1	2
	розрізняється два види ефективності діяльності підприємства: продуктивність і прибутковість (рентабельність)
Покропивний С.Ф. [17, с. 513]	Ефективність виробництва (діяльності підприємства, продуктивності системи) – це комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили (працівників) за певний проміжок часу
Федорова Н.Н. [20, с. 12]	Ефективність виробничої організації визначається її здатністю адаптуватися до зовнішніх умов функціонування, зберігаючи себе при цьому як цілісне утворення
Шеремет О.Д., Сайфулін Р.С. [22, с. 106]	Ефективність господарської діяльності підприємства вимірюється одним з двох способів, що відбивають результативність роботи підприємства або відносно розміру авансованих ресурсів, або розміру їх споживання (витрат) у процесі виробництва

Н.Н.Федорова [20], застосовуючи у понятті ефективності виробничої організації терміни «адаптація» та «цілісне утворення», підкреслює значення взаємоузгодження елементів системи. На її думку, запорука ефективності системи як єдиного цілого полягає у взаємоузгодженні потенціалів частин його складових. Витрати системи на утримання більш «міцних ланок» лягають тягарем на сукупні витрати системи, знижуючи її ефективність. Отже, ефективність системи залежить насамперед від ступеня її організованості.

Таким чином, аналіз наведених у табл. 3 понять показав, що не існує однозначного поняття «ефективність функціонування підприємства». Воно розглядається з точки зору різних підходів, з урахуванням різного ступеня деталізації, різноманітних факторів. Вчені використовують різну термінологію для визначення цього поняття. Складність аналізу понять, що характеризують ефективність, полягає у різних рівнях ієрархії об'єкта дослідження, а також глибині теоретичних досліджень.

Слід зазначити, що нині немає чітких меж між поняттями «ефективність», «ефективність виробництва», «ефективність функціонування підприємства». Часто даючи визначення певного виду ефективності, автори повністю не розкривають сутності підходу до неї.

Отже, поняття ефективності функціонування підприємства має поліморфний характер. Тому важливим є виділення за різними ознаками відповідних видів ефективності, кожний з яких має певне зна-

чення для системи функціонування підприємства. Узагальнення підходів (класифікація видів ефективності) до ефективності функціонування підприємства надано в табл.4.

Таблиця 4 – Класифікація видів ефективності підприємства

Класифікаційна ознака	Види ефективності
Залежно від виду витрачених ресурсів або витрат	Ресурсна; витратна
Залежно від виду витрачених ресурсів	Використання трудових ресурсів; основних виробничих фондів; матеріальних ресурсів та ін.
Залежно від сфери застосування ефективності	Економічна; соціальна; організаційна; технологічна; правова; психологічна; політична; етична; екологічна
Залежно від взаємодії системи з зовнішнім середовищем	Внутрішня; зовнішня
З погляду часу	Статична; динамічна
Залежно від цілі	Потрібна; результативна; витратна
Залежно від виду результатів	Проміжна; кінцева; змішана

Здатність підприємства до ефективного функціонування залежить від його конкурентоспроможності у ринковому середовищі. Поняття «конкурентоспроможність» і «ефективність» є характеристикою економічного розвитку підприємства. Але конкурентоспроможність характеризує економічний розвиток суб'єкта господарювання як підмножину більш складної й відкритої економічної системи. Якщо ефективність відображає стан внутрішнього руху підприємства відносно його мети, або співвідношення «витрати - результати», то конкурентоспроможність – траєкторію руху відносно інших суб'єктів [16]. Підприємство є складною системою, яка складається з підсистем, що знаходяться в динамічній взаємодії між собою та зовнішнім середовищем в умовах суперечності підцілей та інформаційної невизначеності.

Підвищення конкурентного потенціалу підприємства є результатом стабільного розвитку, тобто внесення координованих змін у кількісні та структурні характеристики системи.

Виділені критерії при визначенні ефективності функціонування підприємства необхідно враховувати у комплексі. Таким чином, можна сформулювати таке визначення ефективності функціонування підприємства: «Ефективність функціонування підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі. Вона показує ступінь використання трудових, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів, ступінь забезпечення позитивного результату (ефекту) господарювання в умовах конкурентного ринку та

досягнення запланованих результатів з точки зору поставлених перед системою чи її елементами цілей».

Таким чином, ефективність функціонування підприємства є комплексною характеристикою існування соціально-економічної системи. Для її визначення варто застосовувати комплексний підхід, який включає сукупність критеріїв оцінки ефективності функціонування підприємства: результативність його витрат, цільову результативність та конкурентоспроможність.

Проведені дослідження визначень ефективності мають теоретичну значущість щодо удосконалення визначення «ефективність функціонування підприємства». Запропонована класифікація та визначення поняття «ефективність функціонування підприємства» дозволяють одержати комплексне уявлення про ефективність функціонування підприємства й створити підґрунтя для його об'єктивної оцінки.

1.Афанасьев М.В., Гончаров А.Б. Экономика предприятия / За ред. М.В. Афанасьева. – Харьков: ВД «ИНЖЕК», 2003. – 410 с.

2.Бойчик І.М. Экономика предприятия. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.

3.Выборнов В.И., Маврищев В.С. Экономическая эффективность промышленного производства. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск: Высш. школа, 1982. – 270 с.

4.Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.1 / Редкол.:...Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – 864 с.

5.Зайцев Н.Л. Экономика, организация и управление предприятием. – М.: ИНФРА - М, 2004. – 491 с.

6.Иваниенко В.В. Финансовый анализ. – 2-е изд. – Харьков: Изд. дом «ИНЖЭК», 2003. – 176 с.

7.Ивашенко Н.П. Экономика фирмы. – М.: ИНФРА - М, 2006. – 528 с.

8.Кантор Е.Л. Экономика предприятия. – СПб.: Питер, 2002. – 352 с.

9.Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000. – 424 с.

10.Лямец В.І., Тевяшев А.Д. Системний аналіз. Вступний курс. – 2-е вид., перероб. та допов. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.

11.Мейер Маршал В. Оценка эффективности бизнеса: Пер. с англ. А.О. Корсунский. – М.: ООО «Вершина», 2004. – 272 с.

12.Нусинов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности. – Кривой Рог: Минерал, 1999. – 172 с.

13.Орлов П.А. Экономика предприятия. – Харьков: РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.

14.Осипов В.І. Экономика предприятия. – Одеса: Маяк, 2005. – 724 с.

15.Падерин И.Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С.89-95.

16.Піддубна Л.І., Піддубна А.І. Конкурентоспроможність у новій системі координат // Экономика розвитку. – 2005. – № 2(30). – С.24-29.

17.Покропивний С.Ф. Экономика предприятия. – К.: КНЕУ, 2003. – 608 с.

18.Стратегічні цілі і моделі ефективної діяльності підприємства / Сіроштан М.А., Потапов В.І., Білявцев М.І. та ін. – Харків: Око, 1999. – 216 с.

19.Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.

20. Федорова Н.Н. Организационная структура управления предприятием. – М.: ТК Велби, 2003. – 256 с.

21. Федулова Л.И. Менеджмент організацій. – К.: Либідь, 2003. – 448 с.

22. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА - М, 1996. – 176 с.

Отримано 30.05.2011

УДК 364.48

Н.В. ДЕНИСОВА

Харківська національна академія міського господарства

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Аналізуються методи управління розвитком регіональної соціальної інфраструктури (СІ). Визначено, що для управління розвитком регіональної СІ доцільно використовувати програмно-цільовий метод. Побудовано структурно-логічну послідовність розробки регіональних соціально-економічних програм згідно з програмно-цільовим методом.

Анализируются методы управления развитием региональной социальной инфраструктурой (СИ). Определено, что для управления развитием региональной СИ целесообразно использовать программно-целевой метод. Создана структурно-логическая последовательность разработки региональных социально-экономических программ согласно программно-целевому методу.

Performed the analysis methods of management of development of regional social infrastructure, determined that for the management of development of regional social infrastructure appropriate to use the program-target method. Created structurally logical sequence of development of regional socio-economic programs according to program-target method

Ключові слова: соціальна інфраструктура, управління, програмно-цільовий метод.

Підприємства регіональної соціальної інфраструктури забезпечують потреби населення регіону у послугах. Рівень розвитку соціальної інфраструктури є одним із факторів, що обумовлюють привабливість того чи іншого регіону. Одним з актуальних питань, що постійно знаходиться в центрі уваги державних і регіональних органів влади є питання управління процесами розвитку регіональних соціально-економічних систем, до яких належить соціальна інфраструктура.

В останні роки з'явився цілий ряд наукових праць з різних проблем теорії управління розвитком регіональних соціально-економічних систем, до яких належить СІ [2, 4-6], в яких автори пропонують різні методи управління розвитком регіональною соціальною інфраструктурою.

Метою статті є дослідження методів, які пропонують науковці для управління регіональною соціальною інфраструктурою.